

бити једнака ситуација рецимо Срба и у погледу опредељености, јасности и садржине њихове свести о припадности пре I устанка у последњим деценијама XVIII века и рецимо средином XIX века. Слутим да ће друкчије бити у време кад је деловала школа са евентуалним предавањем националне историје, а да је друкчије било у време кад имамо један снажан утицај и пропаганду из Србије итд. Ја мислим да се то мора поставити и за друге. Вероватно да је сасвим друкчије то стање свести и степен интеграције католичког живља онда кад имамо већ развијену хрватску националну свест, висок степен интеграције у самој Хрватској, а сасвим друкчије пре тога. Вероватно да је и код Муслимана исти случај. Имамо разлога да претпостављамо да је једним добрим делом њихово груписање као целине, и то баш овде на подручју БиХ, нека врста одговора на ове процесе који се дешавају код Хрвата и код Срба. Према томе, и то ће на свој начин зависити и од стања у суседству, ту је морало бити неке динамике. Мислим на линији неких методолошких начела за које сам се на почетку заузимао да и овде у каснијим периодима тај моменат промене и динамике треба да дође до изражаја. Вероватно је тако и замишљено те ће у другим текстовима и приложима бити речи о томе, тако да се неће, ипак, свести на то да се готово статички (што је неизбежно кад се ради са статистиком) за два столећа претпостави идентитет група баш у периоду кад су друштвене промене биле најважније.

Хамид Хаџибеговић

О ИЗВОРИМА ЗА УТВРЂИВАЊЕ БРОЈА СТАНОВНИШТВА У ПЕРИОДУ ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ

Што се тиче старијег периода турске владавине, од друге половине XV вијека, до краја XVII вијека, мислим да се етнички састав Босне и Херцеговине може утврдити на основу детаљних опширних дефтера. Ми имамо неколико тих дефтера из тог времена. У њима су дати подаци о броју домаћинства у појединим насељима. Њима је обухваћено цијело становништво.

Као извјесна допуна за овај период могу послужити пописи о прикупљеној главарини крајем XV столећа, затим из средине XVI и из XVII столећа до 1690. године, када је главарина купљена по домаћинству. Послије тога заведен је јединствен систем о купљењу овог пореза, и то по обвезницима главарине. Из тог времена имамо први обрачунски дефтер о прикупљеној главарини у цијелој османској држави, са назнаком датума обрачуна за сваку област посебно (1692 – 1694). Тиме је обухваћена и Босна и Херцеговина.

Што се тиче начина утврђивања броја становништва у БиХ на основу тих и других извора, сматрам да треба поступити према принципима, о ко-

јима је говорио друг Хацијахић. Он потпуно исправно подвлачи да при томе – било да се ради на основу домаћинстава или пореских обвезника – треба узети један систем који се примјењује код државне статистике, што је свакако најподесније.

АУСТРОУГАРСКИ ПЕРИОД

Др Цевад Јузбашић

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О ПРОБЛЕМАТИЦИ ЕТНИЧКОГ И ДРУШТВЕНОГ РАЗВИТКА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У ПЕРИОДУ АУСТРОУГАРСКЕ УПРАВЕ

Немам намјеру да подносим цјеловито уводно излагање о етничкој проблематици аустроугарског периода, већ ћу се ограничити само на неколико маргиналних напомена које су већ биле предмет дискусије у нашој поткомисији.

У оквиру разматрања етничке проблематике у вријеме аустроугарске окупације централно мјесто заузимају проблеми националног развојка и међунационалних односа. У том контексту се јавља и питање »европеизације«, тј. промјена у друштвеном животу и култури које се одвијају под утицајима Запада и у вези са развојком капиталистичке привреде у земљи. Мада у склопу ове тематике проблем миграције игра врло значајну улогу, он је, ипак, другоразредног карактера у односу на раније поменута питања.

Међутим, ми ћемо и питању миграција становништва морати посветити доста пажње, нарочито с обзиром на то што новија истраживања намећу потребу ревизије извјесних погледа и оцјена. Тако, на примјер, у нашој историографији још се одржава мишљење да је у цијелом аустроугарском периоду исељавање Муслимана у Турску било мотивирано првенствено вјерским и политичким разлозима, за разлику од друге, економске емиграције у Сјеверну Америку и остале земље. Мислим да је такво изричито подвајање на двије врсте емиграција, на политичку и економску, данас неodrживо. Професор Хамдија Капицић је у својим истраживањима освијетлио економске и политичке узроке покрета за исељавање у Србију и Сјеверну Америку почетком XX вијека. При томе је оправдано скренуо пажњу на потребу даљег истраживања економских узрока емиграције и изразио мишљење да су они играли главну улогу приликом исељавања и муслиманског становништва у Турску, нарочито у Херцеговини и Босанској крајини. Можемо констатовати да ово Капицићево мишљење налази потврду и у аустроугарским документима. Земаљска влада је крајем 1909. године за вријеме пуног замаха покрета за исељавање у Турску, који се разбуктао послје анексије, оцјењивала да »не само моћни религиозни момен-